

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕРОРИЗМ – КОРОЗИЯ АРХІТЕКТУРИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНИ

© Канцір В. С., 2014

Обстежено феномен транснаціонального тероризму, основною метою якого є дестабілізація державних режимів, зміна державної влади та провокація інших політичних, національних чи релігійних конфліктів. Проаналізовано форми його прояву у міжнародних відносинах. Розмежовано поняття тероризму і національно-визвольного руху.

Ключові слова: тероризм, транснаціональний тероризм, терористичний акт, міжнародний конфлікт, національно-визвольний рух, міжнародне співтовариство.

В. С. Канцир

ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫЙ ТЕРОРИЗМ – КОРРОЗИЯ АРХИТЕКТУРЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Исследовано феномен транснационального терроризма, главной целью которого выступает дестабилизация государственных режимов, смена государственной власти и провокация иных политических, национальных или религиозных конфликтов. Проанализированы формы его выражения в международных отношениях. Разделены понятия терроризма и национально-освободительного движения.

Ключевые слова: терроризм, транснациональный терроризм, террористический акт, международный конфликт, национально-освободительное движение, международное сообщество.

V. S. Kancir

TRANSNATIONAL TERRORISM – ARCHITECTURE’S CORROSION OF INTERNATIONAL RELATIONS

This article is devoted to uncovering the phenomena of transnational terrorism, the main aim that is destabilization state regime, forming some troubling at population from its defenseless by violence, changing a state power and provocation other political, national or religions conflicts. In this article was been analyzed forms expression on terrorism and national – liberation action.

Key words: terrorism, transnational terrorism, act of terrorism, international conflicts, the national liberation movement, the international community.

Постановка проблеми. У наукових джерелах, автори яких переконані у необхідності виокремлення транснаціонального тероризму з міжнародного, транснаціональні терористи трактуються як групи, що діють на територіях інших країн за допомогою аналогічних груп у різних регіонах світу. Транснаціональна характеристика може означати експорт терористичного на-

сильства за кордони власної держави та убивства або нанесення тілесних ушкоджень іноземцям, не пов'язаним із терористичною боротьбою. Транснаціональний тероризм умисне ігнорує національні кордони.

Стан дослідження. Аналіз транснаціонального тероризму, його місце та роль в сучасному світі розглядають праці проф. Ю. Авдєєва, І. Дементьєва, Н. Лазарева, Є. Примакова та ін. Значну увагу проблемам міжнародного тероризму приділяли українські науковці, серед яких: проф. В. Антипенко, С. Білоконь, О. Богданов, Н. Дрьоміна, Ю. Іванов, А. Кузьменко, С. Мохончук, Л. Машкова, І. Рижов та ін. У продовження згаданих досліджень, новим є те, що деталізовано та конкретизовано окремі аспекти деформації міжнародних відносин із-за негативного впливу тероризму як явища, і транснаціонального тероризму зокрема.

Мета роботи – дослідити транснаціональний тероризм, що виступає своєрідним різновидом міждержавного тероризму, до якого вдаються недержавні угруповання або окремі приватні особи, на відміну від “чисто” міжнародного тероризму, за протиправними діями якого приховуються інтереси конкретної держави.

Виклад основних положень. На нашу думку, виглядає цілком логічним, що розглядаючи такий критерій транснаціональності тероризму, як його вплив на міжнародні відносини, необхідно враховувати, що в сучасному світі фактично будь-який терористичний акт, особливо пов'язаний із міжнародним фактором, навіть якщо він безпосередньо не ставить за мету впливати на міжнародні відносини, може істотно вплинути на міждержавні відносини і на світове співтовариство, а в окремих випадках відіграти роль детонатора міжнародного конфлікту. Саме тому нам видається, що кінцева міжнародна спрямованість зберігається й у випадку з транснаціональним різновидом міжнародного тероризму.

Проф. І. Бліщенко та І. Жданов, не вводячи терміна “транснаціональний тероризм”, також вважають за необхідне, з метою полегшення вироблення загальної стратегії щодо боротьби з тероризмом, поділ його на: терористичні акти, що здійснюються державою або при підтримці держави, терористичні акти, що здійснюються приватними особами або організаціями приватних осіб [1, с. 85–92].

Тероризм нерідко називають “війною ХХ століття”. Перефразовуючи відомий вислів Клаузевіца, американський тероролог Б. Дженкінс вважає, що в сучасному світі тероризм може стати своєрідним продовженням політики.

“Технологічний розвиток, що досяг непередбачуваного рівня у військовій сфері, – зазначає єгипетський політолог М. Сід-Ахмед, – призвів до того, що війна у класичному розумінні цього слова стала неможливою, якщо не абсурдною. Оскільки абсурдність війни не означає закінчення конфлікту, – вважає він, – боротьба тепер загрожує набути інших форм. Зі специфічної точки зору тероризм може розглядатися як продовження війни, а не лише як політика іншими засобами” [2, с. 101]. Показово, що в дискусії щодо тероризму на ХХХХ сесії Комісії міжнародного права під час обговорення проекту Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства тероризм у контексті поняття “втручання” кваліфікувався як “побічна форма воєнних дій” [3, с. 121].

Тероризм справді пов'язаний з війною та мілітаризмом багатьма нитками. Війна для терористів, – вказує С. Ефіров в одній із глав під назвою “Ми хочемо війни ...”, – і бажана мета, і засіб, і доволі добре моральне алібі [4]. З одного боку, діє фактор органічного потягу групового тероризму до війни (війна як передумова революції тощо), з іншого, – безсумнівно зростає привабливість тероризму і для держав, і для спецслужб, що стоять за їх спиною. Тероризм все більше набуває ознак “неконституційних” воєнних дій. “Політичний тероризм, – вважає П. Уїлкінсон, – може бути коротко охарактеризований як специфічна форма прихованих, неоголошених і неконвенційних воєнних дій, що проводяться без будь-яких гуманітарних обмежень або правил” [5, с. 3]. Війна і тероризм, – зазначає С. Ефіров, – мають одну

фундаментальну загальну ознаку – намагання досягти відповідних політичних цілей будь-якими засобами, будь-якими методами, крім тих, які розглядаються як “невигідні” [6].

“Час класичних воєн пройшов, – доводить Я. Шрейбер, – тероризм і є “нормальною” війною нашого часу” [7, с. 144]. Така надто категорична заява має раціональне зерно, оскільки за сучасної розстановки світових сил, рівня технологій і воєнно-стратегічного паритету, потенційної можливості комусь одному отримати перемогу у ядерній війні зведена до нуля. Ядерна зброя перетворилася в політичну зброю і вийшла за межі традиційних засобів ведення війни. Небезпека переростання відкритих воєнних дій в ядерну катастрофу, на думку багатьох аналітиків, відводить тероризму роль однієї із форм воєнних дій.

Тероризм нині, – вважає Л. Бонанате, – виступає однією із можливих альтернатив звичайним формам війни, “обмеженої не стільки намаганням країн до співпраці, скільки загрозою термоядерної війни, з одного боку, та всезростаючим міждержавним контролем, – з іншого” [8, с. 53].

Аналогічної думки дотримуються багато західних дослідників тероризму. Так, проф. О’Белленс у збірнику “Міжнародний тероризм в сучасному світі” зазначає, що тероризм, який “розвивається і розповсюджується під парасолькою атомного глухого кута”, починає справляти все більший вплив на зміни світового балансу сил. “Тероризм, політично обґрунтований, добре спланований і розумно спрямований, – пише він, – може виступити у ролі заміни засобів створення ситуації домінування, якого в нормальній обстановці можна досягти лише шляхом використання регулярних військових сил”. Масштаби тероризму у подібному контексті, вважає автор, істотно зростають. Тероризованими можуть бути цілі нації, уряди і народи. Такі акції, як викрадення, захоплення заручників тощо, О’Белленс розцінює як мікропрояв тероризму, потенційно здатний на значно більше [9, с. 415–416]. Крім того, необхідно враховувати відносну дешевизну терористичних дій порівняно з регулярними воєнними діями.

Однак нам видається, що в основі надання переваги привабливості тероризму як “заміннику воєнних дій”, покладені широкі можливості маніпулювання ним з метою досягнення тих або інших політичних цілей².

Політична тенденційність у трактуванні тероризму – окрема тема для спеціального дослідження. Зупинимось на ній тому, що вона є перешкодою для вироблення універсального визначення тероризму. Однією з основних перепон, на яку наштовхується міжнародне співтовариство у цьому питанні, це необхідність, зокрема, і для самих національно-визвольних рухів провести розмежування між такими поняттями, як “тероризм” і “національно-визвольна боротьба”³. Необхідно зважати, що застосування цього терміна сьогодні доволі умовне.

Як було визнано ООН, народи, які борються проти колоніального гніту і ворожої окупації, проти расистських режимів, здійснюючи своє право на самовизначення, мають право використовувати силу для досягнення своїх цілей у межах міжнародного гуманітарного права. Законодавче право націй і народів на самовизначення закріплене у п. 2 ст. 1 Статуту ООН, а також у Декларації ООН 1960 р. про надання незалежності усім колоніальним країнам і народам, правомірність збройної визвольної війни підтримана такими резолюціями ООН: 2105, 2189, 2625, 3103, 3314.

Змішування понять міжнародного тероризму і національно-визвольного руху бере свій початок від змішування понять тероризму і революційного насильства. “Це, – за словами проф. В. Вітюка та С. Ефірова, – ключове питання в ідеологічній боротьбі навколо проблематики лівого тероризму, що нетрадиційно вирішується як самими лівими терористами, так і переважною більшістю буржуазних політологів” [10, с. 232].

² Необхідно зазначити, що багато терористичних дій, що виступають як “замінники воєнних дій”, можуть підпадати під визначення агресії 1974 року.

³ Цей термін необхідно сприймати в широкому розумінні слова. Як зазначалося раніше, в сучасних умовах визвольна боротьба в країнах “третього світу” включає надто широкий спектр конфліктів.

Тенденція спотвореного трактування питання взаємовідносин революційного насильства і тероризму багатьма зарубіжними дослідниками цього питання загострюється ще й тому, що самі транснаціональні терористи лівої орієнтації не лише претендують на те, щоб бути носіями “істинної” революційності тощо, але й здійснюють спроби ототожнити свою терористичну діяльність із боротьбою за національне визволення народів “третього світу”, називаючи себе “резервною групою” народів, які борються, з країн, що розвиваються.

У цьому контексті не зайвим буде нагадати слова Ф. Енгельса, який стверджував: “...коли немає реакційного насильства, проти якого потрібно боротися, то не може йтися про будь-яке революційне насильство” [11, с. 419].

Визнаючи вимушений, обмежений, тимчасовий характер революційного насильства, В. Ленін підкреслював, що “у нашому ідеалі немає місця насильству над людьми” [12, с. 122]. Революціонери вважають, що насильство виправдане, оскільки воно виступає частиною масового народного руху і відповіддю на репресії антинародних репресивних режимів. “Тероризм, – зазначає далекий від стриманості у поглядах Б. Кроз’є, – барометр революційного успіху. Виступаючи, за загальною думкою, зброєю слабких, він відіграє роль індикатора наявності або відсутності підтримки мас” [13, с. 129].

Саме В. Ленін висував дві обов’язкові умови правомірності та виправданості обмеженого і тимчасового використання терористичних дій у революційній боротьбі: по-перше, наявність справді широкого розмаху революційного повстання; по-друге, – повинна бути чітко визначена доречність крайніх засобів у межах цієї збройної боротьби мас, тобто повинні бути вичерпані усі можливості інших легальних засобів боротьби.

Індійський дослідник тероризму Е. Туагі заперечує розповсюджене в зарубіжній літературі з питань тероризму висловлювання: “Той, хто для одних терорист, для інших – борець за свободу”. “Терорист, – зазначає він, – це людина, яка вчиняє злочинні акти за політичними мотивами, не вичерпавши законних засобів, що знаходяться у її розпорядженні, і переслідує при цьому свої власні цілі... Борець за свободу – це людина, яка є жертвою ворожого незаконного і репресивного режиму, позбавлена можливості в найближчій перспективі позбавитися від гніту і страждань законними засобами... Її акти відображають загальну волю народу” [14, с. 9].

Кардинальною відмінністю між національно-визвольним рухом і тероризмом є те, – вважає політолог Каїрського університету М. Сід-Ахмед, – чи користуються дії, що здійснюються широкою підтримкою мас чи ні, чи мають такі акції соціальний характер чи відображають інтереси окремих груп [2, с. 108].

У середовищі зарубіжних дослідників тероризму відсутня єдина точка зору на питання співвідношення національно-визвольної боротьби і тероризму. Як правило, більшість терорологів концептуально розділяють національно-визвольний рух і тероризм.

Ускладнює проблему дефініції і термінологічна плутанина між “партизанською війною” (“герилья”), яка традиційно асоціюється з національно-визвольним рухом, і міською та сільською “партизанськими війнами”, що отримали розповсюдження за останні два–три десятиліття. “Історично, – пише П. Уїлкінсон, – сільська герилья не вдавалася до терористичної практики, однак нині міська і сільська герилья в Африці та Латинській Америці використовують тероризм” [5, с. 5]. Скеровані намірами причетності до національно-визвольної боротьби народів “третього світу”, оголосили себе “міськими партизанами” і ліві терористи індустріально розвинених країн Заходу. Спроба перенесення методів партизанської війни із сільської місцевості у місто фактично звелась до терористичної практики у чистому вигляді. Декларативна ідентифікація лівих терористів із “партизанською боротьбою” сприяє концептуальному змішуванню цих двох понять, що слугують цілям дискредитації національно-визвольного руху як такого.

Спробуємо розібратися, в чому ж власне полягає розбіжність між “партизанською війною” і “міською партизанською війною”. “Важливо визнати, – зазначає П. Уїлкінсон, – що багато революційних теоретиків від К. Маркса та В. Леніна до Че Гевари довели, що тероризм неефективний і наносить шкоду революційному рухові. Навіть у випадку завоювання незалежності колоній більшість із них досягла незалежності політичними засобами, а не терористичними” [5].

Проти ототожнення двох видів “герилі” висловлюються також два фундаментальні дослідники тероризму У. Лак'єр та П. Уїлкінсон. Тероризм, вважає П. Уїлкінсон, не може бути прирівняний до партизанської війни у принципі. Він зараховує ескалацію тероризму в західних державах до діяльності невеликих міських терористичних груп і транснаціональних банд, таких як “Японська Червона Армія”, група “Карлоса”, західнонімецька “Фракція Червоної Армії”, що взяли на озброєння тероризм поза будь-яким зв'язком з партизанською війною. У. Лак'єр розпочав свою, що вже давно стала класичною, працю з дослідження тероризму словами: “Ця робота є результатом дослідження партизанської війни, у процесі якої я дійшов висновку, що міський тероризм не є новою сходинкою партизанської війни і відрізняється від неї своїми основними параметрами” [15, с. 3].

Цитовані В. Віт'юк та С. Ефіров вважають партизанську війну однією із форм війни між державами, що здійснюється загонами озброєного народу, які користуються широкою підтримкою у масах [10]. “Партизанські виступи, – писав В. Ленін, – не помста, а воєнні дії” [16, с. 40–48].

Операції партизанів у військовій формі, вважає американський автор багатьох робіт про партизанську війну і тероризм Дж. Белл, в кінцевому результаті отримали визнання як нетрадиційний вид війни [17, с. 8]. Будучи вузьким, чітко обмеженим колом учасників, рух міських партизанів, “Кодекс міського герильєро” ап'юрі визначає як заколотницький, що має терористичний характер. “Терор, – писав В. Ленін, – ніколи не може стати другорядною воєнною дією... у кращому випадку він придатний лише як один із прийомів рішучого штурму” [18, с. 8]. Міська герилья ж робить ставку власне на терор.

Деякі автори зазначають також той факт, що для акцій, здійснюваних “міськими партизанами”, застосування воєнної термінології неприпустиме.

Розрізняють ці два поняття і за спрямованістю дій. У той час, як партизанська війна ведеться, як правило, проти озброєного супротивника, у результаті акцій міських партизанів гинуть у більшості своїй цивільні особи. Подібність між міськими герильєрами і тероризмом полягає й у їх намаганні до опосередкованості прямого результату. Якщо мета звичайних військових дій конкретна (наприклад, нанесення матеріальних збитків тощо), то мета діяльності міських герильєро і терористів – створення атмосфери страху, дезорганізації, паніки. Ототожнення “міської партизанської війни” з “партизанською війною”, вважає західнонімецький журналіст Ф.Р. Аллеман, переслідує мету не лише визнати за “міськими партизанами” статус воюючої сторони, але й покликане замаскувати їх первинну злочинну сутність.

У кінцевому рахунку різний і вихідний потенційний заряд, що закладений у “партизанській війні” і в “міській партизанській війні”. Якщо перша здатна перерости у достеменно народну війну, то друга, так само, як і тероризм, веде у глухий кут за своєю суттю, призводить до деградації особистості, до втрати ідеологічних мотивів тощо, що довела динаміка розвитку сучасного лівого тероризму у країнах Заходу, який широко використовував тактику “міської партизанської війни”.

Необхідність розмежування національно-визвольного руху і тероризму актуальна і для самих національно-визвольних рухів, окремі екстремістські фракції яких вдаються до тактики тероризму, а інколи й користуються послугами деяких лівих терористів із країн Західної Європи та Японії. Особливо це характерно для ранніх етапів становлення того чи іншого руху, зокрема, Палестинського руху опору.

Однак, на нашу думку, тероризм – це правило, в якому немає винятків. Ставка на нього ап'юрі програшна. Крім того, навіть у тих випадках, коли тероризм “виникає із бідності, безвихідності, бід і розчарувань...”, він не може бути виправданий, якщо гинуть невинні люди. Як підкреслює Е. Туагі: “...акти, що вчиняються борцем за свободу, повинні бути сумісними зі Статутом ООН” Декларацією про дружні відносини між країнами і міжнародним гуманітарним правом. Право на самовизначення не дає свободи на участь у будь-якій діяльності.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно констатувати, що політика транснаціонального тероризму може здійснюватися як у воєнний, так і в мирний час. Якщо здійснення терористичних актів у воєнний час карається (існує багато норм, що забороняють їх), а пряме застосування воєнної сили самою державою проти іншої держави кваліфікується як агресія, то найменш охопленими

нормотворчою діяльністю залишаються терористичні акти, що вчиняються владою будь-якої держави проти іншої держави у мирний час, що також збільшує привабливість політики тероризму як заміни прямих воєнних дій.

1. Блищенко И. П. Сотрудничество государств в борьбе против террористических актов международного характера / И. П. Блищенко, Н. В. Жданов // Сов. гос. и право. – 1981. – № 8. – С. 85–92.
2. *Terrorism and National Liberation: Proceedings of the International conference on the questions on terrorism* / Н. Köchler – N. Y. : IPO, 1988. – P. 101.
3. Проект Кодекса преступлений против мира и безопасности человека // Доклад Комиссии междунар. права о работе ее сороковой сессии, 9 мая – 29 июля 1988 г., ГА ООН. – Офиц. отч. 43-я сес., доп. № 10 (А. 43110). – С. 121.
4. Японская общественно-политическая мысль и маоизм / под ред. С.А. Эфирова. – М.: Наука, 1975. – 296 с.
5. Wilkinson P. *Terrorism versus liberal democracy: The problem of response* / P. Wilkinson // *The new terrorism: For the Institute for the Study of conflict* / Gutteridge W.L.: Mansell, 1986. – P. 3, 5.
6. Эфиров С. А. Покушение на будущее / С. А. Эфиров. – М. : Мол. гвардия, 1984. – 204 с.
7. Schreiber J. *The ultimate weapon: Terrorist and world order* / J. Schreiber. – N. Y. : Morrow, 1978. – P. 144.
8. Bonanate L. *Terrorism and International Analysis* / L. Bonanate // *Terrorism: an International Journal*. – 1979. – Vol. 3. – № 1–2. – P. 53.
9. O'Balance. *Terrorism: The new growth form of warfare* / O'Balance // *International terrorism in the contemporary world* / Livingstone M., Kress L., Wanek M. L., 1978. – P. 415–416.
10. Витюк В. В. “Левый” терроризм на Западе: история и современность / В. В. Витюк, С. А. Эфиров. – М. : Наука, 1987. – С. 232.
11. Энгельс Ф. Августу Бебелю, 7 октября 1892 г. / Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. – 2-е изд. – Т. 1. – С. 419.
12. Ленин В. И. О карикатуре на марксизм и об “империалистическом экономизме” / В. И. Ленин ; Полн. собр. соч. – Т. 3. – С. 122.
13. Crozier B. *A Theory of Conflict* / B. Crozier. – L. : Hamilton, 1974. – P. 129.
14. Tuagi Y. *Political Terrorism: National and International dimentions* / Y. Tuagi // *Twenty first annual conference of Indian society on International Law*. – New Dehli, 1987. – P. 9.
15. Laquer W. *Terrorism* / W. Laquer. – L. : Micheael Joseph, 1977. – P. 3.
16. Ленин В. И. Общий план работ и решений III съезда РСДРП / В. И. Ленин; Полн. собр. соч. – Т. 23. – С. 40–48.
17. Bell J. *A time of terror: how democratic societies respond to revolutionary violence* / Bell J. – N. Y. : Basic Books, 1978. – P. 8.
18. Ленин В. И. С чего начать? / В. И. Ленин; Полн. собр. соч. – Т. 5. – С. 8.